

آیین دادرسی کیفری

جلد نخست

نویسنده

دکتر غلامحسین کوشکی

استادیار دانشگاه علامه طباطبائی

سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی

۱۴۰۰

سازمان انتشارات

آیین دادرسی کیفری

جلد نخست

نویسنده

دکتر غلامحسین کوشکی

استادیار دانشگاه علامه طباطبائی

ناشر: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی

چاپ: اول - ۱۴۰۰

شمارگان: ۲۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۶۰-۴۵۸-۱

قیمت: ۱۶۵۰۰۰ تومان

نشانی سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی: تهران، خیابان انقلاب اسلامی، خیابان فخر رازی، خیابان شهدای ژاندارمری،

پلاک ۷۲ - تلفن: ۶۶۹۵۲۹۴۸

نشانی فروشگاه مرکزی: تهران، خیابان انقلاب اسلامی، بین خیابان فلسطین و چهارراه ولیعصر (عج)، پلاک ۱۰۷۸،

فروشگاه کتاب شانزده - تلفن: ۶۶۹۶۵۰۱۷

نشانی مرکز پخش و توزیع: تهران، خیابان انقلاب اسلامی، رویروی درب اصلی دانشگاه تهران، خیابان فخر رازی، پلاک ۵۰،

مجتمع تجاری منشور دانش، طبقه همکف، واحد ۶ - تلفن: ۶۶۴۸۷۶۲۵-۶

پایگاه اطلاع رسانی: www.isba.ir | پست الکترونیکی: info@isba.ir | فروشگاه اینترنتی: 16book.ir

این اثر، مشمول قانون حمایت مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است، هرکسی تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه مؤلف، نشر یا پخش یا عرضه نماید مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

www.ketab.ir

سرشناسه: کوشکی، غلامحسن، ۱۳۵۷ -

عنوان قراردادی: ایران. قوانین و احکام

Iran. Laws, etc

عنوان و نام پدیدآور: آیین دادرسی کیفری/نویسنده غلامحسن کوشکی.

مشخصات نشر: تهران: جهاد دانشگاهی، سازمان انتشارات، ۱۴۰۰ -

مشخصات ظاهری: ج.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۶۰-۴۵۸-۱

وضعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع: آیین دادرسی جزایی -- ایران

موضوع: Iran -- Criminal procedure

موضوع: حقوق جزا -- ایران

موضوع: Iran -- Criminal law

شناسه افزوده: جهاد دانشگاهی. سازمان انتشارات

شناسه افزوده: Press Organization Jahade Daneshgahi

رده بندی کنگره: ۴۶۰۴ KMH

رده بندی دیویی: ۵۵۰۵/۳۴۵

شماره کتابشناسی ملی: ۸۴۸۳۴۲۷

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱۳
فصل نخست: کلیات.....	۲۱
گفتار نخست: مفهوم، مبانی، اصول و ویژگی های آیین دادرسی کیفری.....	۲۳
الف) مفهوم شناسی.....	۲۴
ب) مبانی و اهداف.....	۲۷
پ) اصول راهبردی آیین دادرسی کیفری.....	۳۰
ت) ویژگی ها.....	۳۴
۱- قانونی بودن فرآیند دادرسی کیفری.....	۳۵
۲- قضایی بودن فرآیند دادرسی کیفری.....	۳۶
۳- ماهیت شکلی قواعد دادرسی کیفری.....	۳۷
۱-۳- مقایسه حقوق کیفری شکلی با حقوق کیفری ماهوی.....	۳۹
۲-۳- مقایسه آیین دادرسی کیفری با آیین دادرسی مدنی.....	۳۹
۴- آمره بودن قواعد دادرسی کیفری.....	۴۳
۵- عطف به ماسبق شدن قوانین دادرسی کیفری.....	۴۴
۶- اصل سرزمینی بودن قوانین دادرسی کیفری.....	۴۷
۷- وجود ضمانت اجرا.....	۴۷
ث) منابع.....	۵۱
۱- منابع ملی.....	۵۱
۱-۱- منابع ملی الزام آور.....	۵۱
۱-۲- منابع ملی ارشادی (اختیاری).....	۵۶
۲- منابع بین المللی.....	۵۶

۵۷	گفتار دوم: نظام‌های دادرسی کیفری
۵۹	الف) انواع نظام‌ها
۶۰	۱- نظام اتهامی
۶۲	۲- نظام تقیسی
۶۳	۳- نظام مختلط
۶۴	ب) ارزیابی نظام‌ها و تحولات نوین
۶۶	پ) جایگاه اسلام و ایران از حیث نظام‌های دادرسی کیفری
۶۶	۱- رویکرد اسلام به نظام‌های دادرسی کیفری
۶۹	۲- موضع ایران نسبت به نظام‌های دادرسی کیفری
۷۰	گفتار سوم: تحولات تاریخی
۷۰	الف) دوران کهن
۷۰	۱- دوران پیش از اسلام
۷۱	۲- دوران پس از اسلام
۷۲	ب) دوران معاصر
۷۲	۱- پیش از انقلاب
۷۲	۲- پس از انقلاب
۷۵	فصل دوم: کشف جرم
۸۰	گفتار نخست: از مفهوم‌شناسی مقام مجری مرحله کشف جرم تا ساختار
۸۰	الف) مفهوم‌شناسی و جایگاه ضابطان دادگستری
۸۴	ب) جهات قانونی شروع
۸۴	پ) اصول
۸۵	ت) ساختار و سازمان
۸۶	۱- ضابطان عام
۹۰	۲- ضابطان خاص
۹۱	۱-۲- رؤسا و معاونان و مأموران زندان نسبت به امور زندانیان
۹۱	۲-۲- مأموران وزارت اطلاعات
۹۲	۳-۲- مأموران نیروی مقاومت بسیج سپاه پاسداران انقلاب اسلامی
۹۳	۴-۲- نیروهای مسلح در موارد قانونی
۹۵	۵-۲- سایر ضابطان به موجب قوانین خاص
۹۷	۳- ضابطان نظامی
۹۸	گفتار دوم: وظایف و اختیارات

الف) تفکیک جرم به مشهود و غیر مشهود به منظور تسهیل وظایف.....	۹۹
۱- جرم مشهود.....	۹۹
۱-۱- جرم مشهود حقیقی.....	۱۰۰
۱-۲- جرم مشهود حکمی.....	۱۰۱
۲- جرم غیر مشهود.....	۱۰۸
ب) وظایف و اختیارات نسبت به اشخاص در قالب تحت نظر.....	۱۰۸
پ) بازرسی از منازل، اماکن و اشیاء و وسایل نقلیه.....	۱۱۱
۱- ایست و بازرسی وسایل نقلیه.....	۱۱۵
۲- تشریفات بازرسی و تفتیش.....	۱۱۷
گفتار سوم: حقوق طرفین دعوا.....	۱۱۹
الف) حقوق متهمان (مظنونان).....	۱۱۹
۱- حق آگاهی اشخاص تحت نظر از حقوق خود.....	۱۲۰
۲- حق دسترسی به ککل دادگستری.....	۱۲۱
۳- حق اطلاع از موضوع اتهام و ادله.....	۱۲۴
۴- حق ارتباط با خانواده یا اشخاص.....	۱۲۵
۵- حق بر معاینه پزشکی.....	۱۲۶
ب) حقوق بزه‌دیده.....	۱۲۷
۱- شناسایی مفهوم بزه‌دیده.....	۱۲۷
۲- گرفتن شکایت از بزه‌دیده.....	۱۲۹
۳- اعلام حقوق بزه‌دیده.....	۱۲۹
۴- منع افشای اطلاعات مربوط به بزه‌دیده.....	۱۲۹
گفتار چهارم: اقدامات نظارتی و ضمانت اجرا.....	۱۳۰
الف) نظارت دادستان بر اقدامات ضابطان.....	۱۳۰
۱- اطلاع دادستان از اقدامات سالب آزادی.....	۱۳۱
۲- نظارت بر مکان‌های تحت نظر.....	۱۳۲
۳- صدور دستورهای شفاف و روشن.....	۱۳۳
ب) ضمانت اجراها.....	۱۳۷
۱- بی‌اعتباری گزارش، تحقیقات و یا اقدامات.....	۱۳۷
۱-۱- ارزش اثباتی گزارش ضابطان دادگستری.....	۱۳۷
۱-۲- تحقیقات و اقدامات انجام شده توسط اشخاص فاقد کارت ویژه ضابطان دادگستری.....	۱۳۸
۱-۳- مواجهه با جرایم دیگر در هنگام بازرسی و تفتیش.....	۱۳۹
۲- ضمانت اجرای کیفری.....	۱۴۳

۱۴۷	فصل سوم: تعقیب
۱۴۹	گفتار نخست: مفهوم شناسی، پیشینه و ویژگی ها
۱۴۹	الف) مفهوم شناسی
۱۴۹	۱- مفهوم تعقیب جرم
۱۵۱	۲- مفهوم دادسرا و دادستان
۱۵۱	ب) مبنای پیدایش و پیشینه
۱۵۵	پ) ویژگی ها
۱۶۰	گفتار دوم: مقام معجری مرحله تعقیب و اصول حاکم
۱۶۰	الف) جایگاه انواع دادسرا
۱۶۱	۱- دادسرای عمومی و انقلاب
۱۶۲	۲- دادسرای نظامی
۱۶۳	۳- دادسرای ویژه روحانیت
۱۶۳	۴- دادسرای دیوان عالی کشور
۱۶۷	ب) اصول و قواعد حاکم
۱۶۷	۱- تفکیک وظایف و مقاطع مختلف آیین دادرسی کیفری
۱۶۹	۱-۱- ظهور و بروز اصل
۱۷۰	۱-۲- تفکیک مقام تعقیب از تحقیق
۱۷۱	۱-۲-۱- ارجاع پرونده از سوی دادستان به بازپرس
۱۷۱	۱-۲-۲- کشف جرم یا جرایم دیگر در ضمن تحقیق توسط بازپرس
۱۷۵	۱-۳- تفکیک مقام تعقیب از رسیدگی
۱۷۶	۲- اصل الزام به تعقیب و یا تناسب تعقیب
۱۸۰	گفتار سوم: مقدمات، شرایط و موانع تعقیب دعوای عمومی
۱۸۱	الف) جهات قانونی شروع به تعقیب دعوای عمومی
۱۸۱	۱- شکایت شاکی
۱۸۸	۲- اعلام کننده جرم
۲۰۳	۳- وقوع جرم مشهود در برابر دادستان و بازپرس
۲۰۴	۴- اظهار و اقرار متهم
۲۰۴	۵- اطلاع دادستان از وقوع جرم به طرق قانونی دیگر
۲۰۵	ب) فقدان موانع تعقیب دعوای عمومی
۲۰۵	۱- موانع موقتی تعقیب دعوای عمومی
۲۰۶	۱-۱- عدم شکایت شاکی در جرایم قابل گذشت

۲۱۰	۱-۲- مصونیت‌ها
۲۲۴	۱-۳- عدم شناسایی مرتکب جرم
۲۲۷	۱-۴- اِناطه
۲۳۱	۲- موانع دائمی تعقیب دعوای عمومی
۲۳۱	۲-۱- فوت متهم یا محکوم‌علیه
۲۳۵	۲-۲- گذشت شاکی یا مدعی خصوصی در جرایم قابل گذشت
۲۳۸	۲-۳- عفو
۲۴۱	۲-۴- نسخ مجازات قانونی
۲۴۳	۲-۵- مرور زمان
۲۵۷	۲-۶- توبه
۲۵۷	۲-۶-۱- مفهوم و شرایط
۲۵۹	۲-۶-۲- قلمرو تأثیر
۲۶۳	۲-۷- اعتبار امر مختوم در امور کیفری
۲۶۵	۲-۷-۱- شرایط اعتبار امر مختوم
۲۶۵	۲-۷-۱-۱- وحدت موضوع
۲۶۶	۲-۷-۱-۲- وحدت سبب
۲۶۷	۲-۷-۱-۳- وحدت طرفین
۲۶۸	۲-۷-۲- حاکمیت امر مختوم کیفری
۲۷۰	۲-۷-۲-۱- شرایط
۲۷۰	۲-۷-۲-۱-۱- صدور حکم قطعی
۲۷۰	۲-۷-۲-۱-۲- ضرورت ماهیت کیفری حکم
۲۷۱	۲-۷-۲-۱-۳- مرتبط بودن رأی کیفری با موضوع دعوای عمومی
۲۷۲	۲-۷-۲-۲- آثار
۲۷۲	۲-۷-۲-۲-۱- میزان تبعیت قاضی مدنی از رأی کیفری
۲۷۴	۲-۷-۲-۲-۲- تکلیف دعوای مدنی در صورت تقارن با دعوای کیفری
۲۷۷	۲-۸- جنون
۲۸۱	گفتار چهارم: جایگزین‌های تعقیب دعوای عمومی
۲۸۳	الف- بایگانی کردن پرونده
۲۸۳	۱- مفهوم و مبنا
۲۸۳	۲- شرایط
۲۸۷	ب- قرار ترک تعقیب
۲۹۰	پ- قرار تعلیق تعقیب

۲۹۱	۱- قرار تعلیق تعقیب با حصول گذشت شاکی و یا جبران خسارات در نزد مقام قضایی
۲۹۱	۱-۱- شرایط و ضوابط
۲۹۴	۱-۲- تشریفات
۲۹۸	۲- قرار تعلیق تعقیب حاصل از فرآیند مصالحه و میانجی‌گری
۲۹۹	۲-۱- سازش یا مصالحه
۳۰۰	۲-۲- ارجاع به میانجی‌گری
۳۰۴	گفتار پنجم: حقوق طرفین
۳۰۴	الف) حقوق متهم
۳۰۴	۱- اقامه دلیل به وسیله دادستان
۳۰۴	۲- حق بر تعقیب منصفانه
۳۰۶	ب) حقوق بزه‌دیده
۳۱۳	فصل چهارم: تحقیقات مقدماتی
۳۱۵	گفتار نخست: مفهوم، مقام مجری و ویژگی‌ها
۳۱۵	الف) مفهوم
۳۱۷	ب) مقام مجری
۳۲۱	پ) ویژگی‌های تحقیقات مقدماتی
۳۲۱	۱- سرعت
۳۲۳	۲- کتبی بودن تحقیقات
۳۲۶	۳- غیر علنی و سری بودن تحقیقات
۳۲۸	۴- غیر ترافیعی بودن
۳۳۰	گفتار دوم: وظایف و اختیارات مقام تحقیق در تحقیقات مقدماتی
۳۳۰	الف) جمع‌آوری ادله
۳۳۱	۱- اقدامات زمینه ساز جمع‌آوری ادله
۳۳۱	۱-۱- احضار متهم
۳۴۴	۱-۲- جلب
۳۴۸	۱-۳- آیین‌های خاص احضار و جلب
۳۵۳	۲- اقدامات لازم به منظور گردآوری ادله
۳۵۳	۲-۱- تحقیق از شاکی، متهم، شهود و مطلعان
۳۶۹	۲-۲- کارشناسی
۳۷۴	۲-۳- معاینه محل
۳۷۷	۲-۴- حفظ صحنه جرم

مقدمه

یکی از دغدغه‌هایی که همواره با من در طول سال‌های متمادی تدریس، همراه و قرین بوده، تدوین مجموعه‌ای آموزشی و درسی برای دانشجویان به ویژه مقاطع کارشناسی و ارشد برای درس آیین دادرسی کیفری، بوده است که از یک سو دربرگیرنده تمامی سرفصل‌های آموزشی باشد و از سوی دیگر در وسع یک کتاب آموزشی همانی آیین دادرسی کیفری در آن بیان شده باشد. اما اشتغال به فعالیت‌های آموزشی و تغییرات و تحولات قانون آیین دادرسی کیفری، مانعی بر سر راه این مهم بود تا این‌که با ایجاد فراغت، توانستم مجموعه حاضر را تهیه و تنظیم کنم. هر چند که در این مسیر، در آغاز راهم، اما تلاش می‌کنم با ارتباطی که با خوانندگان محترم و ارباب فضل و دانش، برقرار می‌کنم روز به روز و در چاپ‌های بعدی بر غنای مطالب بیافزایم. اما از آنجا که مقدمه هر نوشتاری، مطلعی است در باب سیرت و صورت آن نوشتار، من نیز تلاش می‌کنم که نکاتی را به صورت خالصانه و صادقانه با خوانندگان نکته‌سنج در میان بگذارم و فضای ذهنی و غایت خود را از تدوین و تألیف این مجموعه که می‌تواند در فهم آن مؤثر واقع شود، به آن‌ها منتقل کنم.

۱- اهمیت قانون آیین دادرسی کیفری بر همگان، روشن و پیدا است. اگر بهترین و دقیق‌ترین قوانین ماهوی کیفری داشته باشیم، اما در بستری ناعادلانه و یا نامناسب اجرا و تحقق یابند، غایت و هدف نظام عدالت کیفری که برقراری عدالت است با چالش و مانع جدی مواجه خواهد شد. پس هدف نخستین قانون آیین دادرسی کیفری، برقراری عدالت است و از این رو است که پرداختن

و توجه به این قانون، امری شایسته و ستودنی است.

امروزه در تحولات نظام‌های دادرسی کیفری به دو نقش برجسته قانون و نظام دادرسی کیفری تصریح می‌کنند. از یک سو از این قانون و اجرای آن به عنوان قانونی «تعاادل‌گر» یاد می‌کنند. جامعه‌ای طعم شیرین عدالت را خواهد چشید که «امنیت فردی» و «امنیت عمومی» هم‌زمان رعایت شود. از این رو به همان اندازه که به کشف جرم و دستگیری مجرم اهمیت داده می‌شود، باید به «اصل برائت» و «منع تجسس» در حریم خصوصی اشخاص بها داده شود. نباید پنداشته شود که رواج و شکوه قواعد و ضوابط آیین دادرسی کیفری منجر به «متهم نوازی» و در نتیجه عدم تأمین امنیت در جامعه می‌شود. هنر یک آیین دادرسی کیفری تعادل‌گرا به مثابه یک میزان و ترازو، آن است که تعادلی منطقی و درخور، در این زمینه ایجاد کند و ضمن توجه به حقوق اشخاص و پاس داشت اصل برائت که ریشه در فرهنگ، مذهب و باور دیرین ما دارد، زمینه کشف جرایم به ویژه جرایم سازمان‌یافته را هم فراهم کند. در این نگاه، شکوه و اقتدار ضابط و قاضی مایه نیل به عدالت و اهداف یاد شده است. هم‌چنان که عفاف به حقوق متهم و بزه‌دیده و نیز رعایت شأن و کرامت وکیلان دادگستری نیز در راستای تأمین عدالت به شمار می‌رود. از این رو گراف نگفته‌ایم اگر بگوییم که محتوای قانون آیین دادرسی کیفری جمع‌الصلوات است. توجه به حقوق فردی و حقوق جمعی زمینه ساز تحقق عدالت در جامعه می‌شود. اگر این موازنه و تعادل بخشی مختل شود، روح عدالت در جامعه آسیب جدی می‌بیند و به دنبال آن هیچ‌کس احساس آرامش، امنیت و عدالت نخواهد داشت.

از سوی دیگر قانون آیین دادرسی کیفری، قانونی «اعتماد‌گر» هم به شمار می‌رود. مردم باید از رفتار «قاضی» و «ضابط» اعتماد بیابند. نگرستن به محاکمات و جلسه‌های دادرسی و دادگاه‌ها باید موجی از احساس خوشایند اعتماد و اطمینان به جامعه تزریق کند. اگر اعتماد عمومی به قوه قضائیه آسیب ببیند، موجی از ناامیدی، تعدی، رفتارهای خودسرانه و در نتیجه افزایش جرم، در جامعه به راه خواهد افتاد که دامن همه را گرفتار خواهد کرد. از این رو وکیل، قاضی و ضابط باید به اجرای قانون آیین دادرسی کیفری باور داشته باشند و در پس رفتار و محاکمات آن‌ها، آموزه‌های سترگ دادرسی کیفری سلطه و حکومت داشته باشد. اگر در جامعه، به این دو نقش بنیادین قانون آیین دادرسی کیفری توجه و اهتمام لازم وجود داشته باشد و بسترهای اجرایی آن

فراهم شود، می‌توان عظمت عدالت را در عمل جشن گرفت. بی‌خود نبوده است که در انقلاب مشروطیت مهم‌ترین خواسته عموم مردم، شکل‌گیری عدالت‌خانه بوده است. اگر نهاد اجرای عدالت، خود عادل باشد و رفتارهای عادلانه از او سرزند، روح زیبای عدالت در جامعه سایه گستر می‌شود و همگان از ثمرات و برکات آن بهره‌مند می‌شوند. با اجرای دقیق و کامل این قانون، آهنگ پیشرفت جامعه، سرعتی دوچندان به خود خواهد گرفت، به امید آن‌روز.

۲- بی‌شک من تا ابد قدردان و سپاس‌گزار مؤلفان کتاب‌های آیین‌دادرسی کیفری هستم و خود خوشه‌چین دانش و فضل آن‌ها هستم. در این کتاب به کرات از نام و نظر آن‌ها بهره‌جسته‌ام. اما پیداست که در این اثر به دنبال چند هدف بوده‌ام. نخست، به دنبال متنی بی‌پیرایه و روان برای دانشجویان بوده‌ام و تلاش کرده‌ام ضمن استواری در بیان استدلال‌ها و بهره‌گیری از اصول آیین‌دادرسی کیفری، کلام و دیدگاه خود را به صورت روشن به خوانندگان و دانشجویان عزیز منتقل کنم. از نظر من کتاب درسی خود نباید بر دایره ابهام و اجمال در آن رشته علمی بیافزاید. دوم، کوشش من بر آن بوده است که با حفظ نظر و کاربرد، هم‌زمان غافل نشوم، چرا که به باور من، آیین‌دادرسی کیفری دانشی است که از یک سو بر مبانی و بنیان‌های نظری تکیه دارد و از سوی دیگر به دنبال گره‌گشایی از کار خلق و حل و فصل دعاوی است. از این رو افراط و یا تقریط در هریک از این دو مقوله، باعث ناکامی در رسیدن به هدف مطلوب می‌شود. این که مواد قانون آیین‌دادرسی کیفری را مثنی‌الفاظ بیانگاریم که تنها به درد کتاب‌ها و قانون و یا دانشگاه می‌خورد، جفای آشکار به این رشته علمی است. آیین‌دادرسی کیفری و یا به تعبیری نظام‌های دادرسی کیفری دارای آبش‌خور و سرچشمه‌هایی روشن از حیث جایگاه کرامت انسانی، توجه به حقوق و آزادی‌های فردی، ساختار و سازمان و در یک کلمه عدالت است. غایت یک آیین‌دادرسی کیفری درخشان، برقراری عدالت و دادگری در بطن جامعه است. عموم مردم اجرای عدالت را از طریق شیوه برگزاری دادگاه‌ها و رفتار قاضی و ضابط نظاره می‌کنند. مردم با اجرای آیین‌دادرسی کیفری بیش‌تر به اهمیت و نقش عدالت پی می‌برند. عدالت در درستی ناروا به متهم اسیر ضابط و قاضی نیست. عدالت در استواری رفتار و کلام قاضی و ضابط و به مدد به کارگیری مواد قانون آیین‌دادرسی کیفری صورت می‌گیرد. عدالت به توجه هم‌زمان به بزه‌دیده و متهم است. کفه ترازو در این مسیر باید «میزان» باشد. بی‌خود نیست که در مبانی فقهی در خصوص رویکرد و رفتار

قاضی بر «التسویه بین الخصمین»، برابری و مساوات در رویارویی با متهم و بزه‌دیده تأکید مضاعف شده است. باری، مردم قضاوت خود را از عادلانه بودن قواعد دادرسی کیفری، از طریق مشاهده رفتار ضابط در کف خیابان و رفتار قاضی پشت میز قضاوت، به دست می‌آورند. پس روح الفاظ قانون است که باید در رفتار ضابط و قاضی و وکیل موج بزند. سوم، کوشیده‌ام که مبانی قانون را آشکار بیان کنم، گاه برای تبیین مبنا به آموزه‌های فقهی رجوع کرده‌ام و زمانی دیگر از تجربیات قوانین دنیا نظیر فرانسه.

چهارم، از نظریات مشورتی اداره حقوقی قوه قضاییه به عنوان قوه عاقله آن، استشهاد جسته‌ام تا برای رفع مشکلات عملی از آن‌ها استفاده کنیم. از سوی دیگر بهره‌گیری از پرسش‌ها و پاسخ‌های اداره حقوقی قوه قضاییه باعث می‌شود که دانشجویان و پژوهش‌گران به فضای عملی و اجرایی مواد قانونی نزدیک‌تر شوند چرا که قاضی در بستر اجرای مواد یاد شده به ابهامات، چالش‌ها و خلأهایی رسیده است، از این رو از اداره حقوقی قوه قضاییه تقاضای ارائه طریق کرده است. به همین سبب با رجوع به این پرسش‌ها و پاسخ‌ها می‌توان به وضعیت این قانون در عمل پی برد. ضمن این که زمینه‌ای هم می‌شود تا «دکترین» و دانش‌پایان حقوق متکی به اصول و ضوابط علمی پاسخ خود را در چنین مواردی ارائه دهند. ناگفته نماند بسیاری از چالش‌های عملی را از رهگذر پرسش‌ها و چالش‌هایی که به وسیله قضات مطرح شده است، به دست آورده‌ام.

۳- محور بحث‌ها ق.آ.د.ک ۱۳۹۲ و اصلاحات آن است، اما از آیین‌نامه‌های متعددی که در راستای عملیاتی شدن این قانون به تصویب رسیده است، بهره برده‌ام و در شرح و تفصیل مواد از آن‌ها استفاده فراوان کرده‌ام. با عنایت به این که خود در جریان کمیته‌ها و کمیسیون‌های نخستین تدوین مواد قانون یاد شده بوده‌ام، تلاش کرده‌ام که تا جایی که مقدور بوده است، از پیش‌فرض‌ها و مبانی حاکم بر این قانون و الفاظ آن، پرده بردارم. به گمان من قانون آیین دادرسی کیفری کنونی از مترقی‌ترین قوانین پس از انقلاب است که به خوبی توانسته است رویکردهای مطلوبی را در خود جمع کند. این موضوع بدین معنی نیست که قانون یاد شده بدون ایراد و یا اشکال است، اما تا جایی که مقدور بوده است، سیاست‌هایی راه‌گشا در بطن خود گنجانده است. پیداست زمانی جامعه از برکات این قانون بهره‌مند خواهد شد که ما در عمل شاهد اجرای آموزه‌های آن باشیم. از نظرگاه جامعه‌شناسختی قوانین را بر دو نوع کاغذی و واقعی دانسته‌اند. بر روی کاغذ و

در دل این قانون، مواد شایسته و بایسته‌ای وجود دارد که در عمل باید شاهد اجرای آن‌ها باشیم. اما قوانین واقعی قوانینی‌اند که در کف خیابان‌ها به وسیله ضابطان دادگستری و در سالن‌های دادرها و دادگاه‌ها به وسیله قاضیان دادگستری اجرا می‌شوند. اوج کمال آن است که فاصله میان قوانین کاغذی و واقعی به کم‌ترین میزان خود برسد. پیوند نظر و عمل می‌تواند نوید دادگستری شایسته‌ای را که ضامن حقوق فردی و جمعی باشد، بدهد.

۴- اما مایلیم چند نکته‌ای در خصوص پلان و یا ساختار این کتاب عرض کنم. این کتاب در چهار فصل تدوین یافته است. تدوین فصول این کتاب براساس برنامه مصوب وزارت علوم در خصوص درس آیین دادرسی کیفری (۱) است.

در فصل نخست این کتاب مفاهیم و مبانی درس آیین دادرسی کیفری تبیین شده است. اگر آیین دادرسی کیفری را پنج مرحله بدانیم، در درس آیین دادرسی کیفری یک، سه مرحله از آن یعنی مراحل کشف جرم، تعقیب و تحقیقات مقدماتی، تبیین و توضیح داده می‌شود. بنابراین سه فصل بعدی را به توضیح این سه مرحله اختصاص داده‌ام. پیدا است که مرحله چهارم، در جلد دوم کتاب آیین دادرسی کیفری، تبیین می‌شود.

شایان یادآوری است که بندها و زیر مجموعه این فصول از منظر خاصی پیروی می‌کند. در این فصل‌ها چند موضوع محوری مطالعه و بررسی می‌شود:

- ۱- مفهوم و ویژگی هر مرحله
- ۲- مقام مجری هر مرحله
- ۳- جهات قانونی شروع هر مرحله
- ۴- وظایف و اختیارات قانونی مقام مجری هر مرحله
- ۵- حقوق اشخاص درگیر اعم از متهم، شاکی و شاهد در هر مرحله
- ۶- جهات ختم هر مرحله

از رهگذر بیان معیارهای بالا، منطقی روشن برای محتویات و مندرجات هر فصل، شکل می‌گیرد. خوانندگان نکته‌سنج باید پاسخ مناسب به شش مورد بالا را در هر فصل، دنبال کنند. به همین سبب، تلاش شده است که در هر فصل که به یکی از مراحل پنج‌گانه آیین دادرسی کیفری اشاره و شش موضوع بالا به صورت روشن و آشکار تبیین شود. به باور من تبیین نکات یاد شده

به صورت منظم و دقیق در هر مرحله خواننده را قادر خواهد ساخت که تحلیلی دقیق از مواد آیین دادرسی کیفری در ذهن داشته باشد.

۵- برای کارکرد آموزشی بهتر تلاش شده است، مطالب و موضوعات مهم کتاب در قالب جدول و نمودار تبیین و ارائه شود. تلاش بعدی این است که پس از انتشار کتاب با توجه به جنبه آموزشی آن «پاورپوینتی» منظم تهیه شود که می تواند در تدریس آن مؤثر واقع شود. پیداست که تدریس تمام جزئیات کتاب ممکن است در کلاس درس ممکن نباشد، اما یک کتاب درس باید جامع موضوعات باشد تا بتواند در کنار تدریس استاد، در رفع اشکالات دانشجویان مؤثر واقع شود. بنابراین در قالب مشارکت فعال دانشجویان می توان صفحاتی برای هر جلسه درس در نظر گرفت و به دنبال آن به بحث و بررسی و احیاناً رفع اشکالات دانشجویان در آن زمینه پرداخت. امروزه یکی از شیوه های مؤثر در تدریس «مشارکت فعال» دانشجویان در کلاس است و امید است که مطالب کتاب با تنقیح توضیحات و مثال های عملی از رویه قضایی در کلاس درس توسط استاد، زمینه تدریسی فعال و مشارکتی را فراهم کند. مهم آن است که استاد با دانش خود، خطوط و معیارهای کلی هر موضوع تبیین کند و با بیان مثال ها و مواردی واقعی، دانشجویان را به عمق نظریه های یاد شده در این کتاب نزدیک کند. پیداست که تدریس تمامی جزئیات مندرج در این کتاب ضروری نیست، از دیدگاه من استاد باید صفحاتی را از کتاب مشخص کند تا دانشجویان پیش از تدریس مطالعه ای دقیق داشته باشند و با تدریس استاد، مفاهیم کلیدی هر فصل در ذهن آن ها نقش ببندد. این شیوه باعث فعال شدن محیط کلاس می شود و فرآیند یادگیری را تسهیل و تسریع می بخشد.

۶- دانشجویان تحصیلات تکمیلی به ویژه ارشد و دکتری نیز می توانند از این کتاب بهره لازم را ببرند، چرا که در پایان هر فصل نکته ها و آموزه های پژوهشی متناسب با آن آورده شده است که خود می تواند موضوع پایان نامه و یا رساله قرار بگیرد. افزون بر این قاضیان، وکلا و ضابطان دادگستری به فراخور خود می توانند از مطالب این اثر بهره گیرند. پیداست که این اثر مانند هر کتاب دیگری از حیث استدلال بر مبنای ای استوار است که ممکن است محل اختلاف دیدگاه باشد. اختلاف و تضارب آرا جزئی انکارناپذیر از پویایی و پیشرفت هر علمی به شمار می رود که باید با روی خوش و با سعه صدر با آن مواجه شد. از بستر همین اختلافات و تبادل آرا، بنیان های

نظری آن علم استوار می‌شود. با این حال اینجانب مدعی نیستم که آرا و نظریات مندرج در این کتاب، عاری از هرگونه خطا است، ولی ذهن قاصر اینجانب به آن‌ها رسیده است و ممکن است با شنیدن نظرات عالمانه استادان، دانشجویان و خوانندگان، پی به خطای استدلال خود برده و حتماً در چاپ‌های بعدی آن را اصلاح خواهم کرد.

۷- فرمان‌روایی قانون می‌طلبد که پس از بیش از صد سال از ورود قانون آیین دادرسی کیفری به کشورمان، قواعد و مواد آن بازبینی و مطالعه شود. کشور ما پیشینه ملی و دینی درخشانی دارد. آن‌گاه امور کشور نیک فرجام خواهد بود که قوه عدلیه در کشور و مقررات آیین دادرسی کیفری از جایگاه راستین و شایسته خود برخوردار شود. می‌توان این قواعد و مواد را از نگاه‌های فقهی، جامعه‌شناسختی، روان‌شناختی و فلسفی و انسان‌شناسی و مردم‌شناسی بررسی تحلیلی کرد و الگویی بومی و متناسب با شرایط کشور تهیه و تدارک دید. در هر کشوری تجسم دادگری و انصاف در ورای قوانین آیین دادرسی و چگونگی اجرای آن‌ها است. پیشرفت کشور و برقراری نظم و انضباط و عدالت در گروی تهیه تدوین مطلوب قواعد یاد شده، آموزش آن‌ها به صورت دقیق و نظام‌مند به ویژه به ضابطان و قاضیان دادگستری و باور قلبی نسبت به اجرای آن‌ها است. امید دارم که پرودگار دادگر این کوشش ناچیز را در تدوین این اثر به منظور پاس داشت فضیلت عدالت به کرم و لطفش قبول فرماید و همه ما را از برکات آن بهره‌مند سازد.